

sejlik a kötetben. A térképen bejelölt úti célok (apám régi udvara; Kozara mozi; nagyszüleim háza; hátizsákban otthonom; romos mondatokban kóborolva; városnyi háza; idegen városban – otthon; háza, kukutyinba; úton, befejezetlenül, végtelenül; az üres tér – ez utóbbi egy ciklus címe is) eleve egy, a megérkezés lehetőségét nem feltételező úton levésre utalnak. Akkor hová tart a költő – kérdezhetenénk, ha nem tudnánk: önmaga felé, még akkor is, ha az úton álrühát kell öltenie és álarcot viselnie: Garfield, az életveg macska szerepe jól is áll neki. A kisebbségi sorstól próbált írótól szinte elvárt síró-rívó, panaszt panaszba öltő, megkeseredett attitűddel szemben ez a macskaalteregő az optimizmus stratégiáját vonultatja fel a *Garfield-kommentárokban*:

Végül minden öröm testre szabott,
így lokális.

Unom már a lírai hisztit,
akárcsak a kötelezően szomorú,
rímképletes haptákba parancsolt
sírfeliratokat.

Miért ne érhetne fülig a szám?

Miért ne csorogjon fenéki a tejfől?
Lazán adagoljuk az ataraxiát.

A hiány keressen magának egy

[kannát,

üljön bele, ürítsen,

hülyítse más agyát,

Most semmi kedvem vernyogni,
hagyjon békén a jajgatás.

Ráérek elpatkolni.

(*Garfield lokálpatriotizmusa*)

A Garfield-versek szerepjátszó költője a saját hedonizmusán kívül másra tekintettel nem lévő képregeny- és rajzfilmfigurán keresztül eredményesen oszlatja az örök vesztes nép/nemzet/egyén sztereotípiáját, viszont nem szakad el annyira a kötet többi ciklusának lírai alanyától, hogy ne élne a szövegek közötti áthallások, vagy alkotótársak akár csak egy rím erejéig terjedő (pl. város – *lekvaros*: Domonkos István) megidézése lehetőségével, ami egyébként *Az üres tér* ciklusban a lehangsúlyosabb, valamint a nyelvi játékok bukfenceivel.

A *Pöcegödri kantáták* versei zömmel a jelen politikai valóságára mutató reflexiók, alaphangjuk hol árnyaltabb, hol meg szokimondón egyenes, mint a *Direktbe* epigrammáé: „Itt mindenki oly szentimentális / de ha kell, köpnek egyet máris. / Szaglik a forradalom, látod-e Maris, / ég a zászló, szónokol a szar is.”

A kötetet három bonus track zárja, három gratis költemény, valamint egy *Végjegyzet néhány idézőjelhez*, amelyből az utolsó bekezdést feltétlenül ide kell másolnom, mintegy hitelesítendő ezt a szöveget is: „Minél több az idézet, annál szegényebb a könyv. Mégis, képtelen elérni a teljes szegénységig, a könyvek könyvéig, a lehetetlenig. Innentől kezdve törölni kéne, felejtetni a beszédet. Ám mivel ez lehetetlen:

Legyenek idézetek.” Garfield is a macskakörömről szavaz, ha a világ megkaparintásáról van szó, ám ezek a körmök a sajátjai, miként Orcsik Roland is a maga körmei közé szorítja a világot, aminek megtapasztalásához azonos érvényű és értékű forrásként szolgál a nyelvi megelőzőttségből fakadó, az emlékezetből idézett, és a jelenidejűséget rögzítő élmény, a versben megteremthető új otthonosság – nem mindig fenéki tejföl – bensőséges derűje.

(*Tiszatáj Könyvek*, 2007)

Fekete J. József

¹ moj dom (szerb): az otthonom

Alázattal viselt szabadság

(Visky András:

A különbözőség vidékén)

E sorok írójának már volt alkalma méltatni a „Vigilia/Esszék” sorozat negyedik darabját (az *Új Ember* 2007. július 8-ai számában). Hogy most ismét e műre irányítja a saját és az olvasó figyelmét, nem csak a *Műhely* felkérése indokolja. Hanem – és még inkább – Visky András munkájának nagyszerűsége. A nevezett korábbi írás kitér az esszéválogatást jellemző módszertani tudatosságra, hermeneutikai szakszerűsége, a nyelvi megalakotottság és a bölcséleti igény magas fokára, a hivatkozásanyag bőségében magát eláruló tudós fölkészültségre és intellektuális felelősségtudatra, az esszéisztikus értelmezői tevékenységnek esztétika, antropológia, teológia és etika kérdéseit bátran egymásra olvasó elszántságára.

Most, másodjára merítkezvén meg *A különbözőség vidékén* írásainak világában, a recensens örömmel nyugtatázza: Visky András esszéi nem a már mondottak korrekciójára, hanem megerősítésére készítetik; első olvasáspaszatlatát így nem felülírnia, csupán továbbvezetnie kell.

Legalábbis ezt a lehetőséget kínálja föl a kötet, amikor – színházelmélet és hittudomány nézőpontját csúsztatva egymásba – arra a kérdésre keresi a választ (utóbb, mert megfogalmazza, meg is találja): „hogyan látszik a színház a templomból és a templom a színházból” (21.). Amikor a Kertész-olvasás munkáját a „Létezik-e antimetafizikus szenvedés?” (40.) típusú kérdések színrevitelében teljesíti ki. Amikor annak adja tanúbizonyságát, hogy bár a költészet jelenségei iránti *értő érzékenységnek* nem feltétele a saját költői gyakorlat, a versek szerzőjeként elnyert tudás a másfajta líraalkotásra, az esztétikai idegenségre nyitható távlatot is széles-

re (a kánoni horizontnál szélesebbre) vonhatja: „Titkos dialógusok, lehetni szövtálasok a kortárs magyar költészetben. Villányi László, Jász Attila, Schein Gábor, Varga Máttyás. Tulajdonképpen majdhogynem teljes-séggel észrevehetetlen folyamat. Ahogy a szél, selyemkendőnyi fuvallat megmozgat öt-tíz levelet: mintha belülről támadt volna a légmozgás.” (170.) Amikor a vizualitás kultúráját próbálva jobban érteni, „a bergmani nyelv teológiai pontosságát” (179.) sikerül jobban megértenie s megértetnie. Amikor – a képes beszéd eszközeihez folyamodva – az életbölcseleti maximának ható fogalmazást a liturgikus emelkedettség és a napi kommunikáció közti diszkurzív mezőben tudja *kiterjeszteni*; arra intve, hogy identitása „csak annak az embernek lehet, aki szóba tud állni az őt meglátogató, megszólító és a meddőségét szóba hozó anygallal” (188.). Vagy amikor a személyessé emelt beszéd alakzataival a szerelem égi és földi változatának egylényegűségéről vall – megrendítő fogalmi egyszerűséggel: „A szent nem szép, amiképpen az sem szép, akibe szerelmesek vagyunk: ő a máshoz nem hasonlítható. Nem a legszebb, hanem a szebbnél szebb, tehát olyan valaki, akinek a szépsége az idő múlásával egyre gazdagabb, mélyebb, bonyolultabb, kimeríthetlenebb.” (207.)

Az idézetekből is kitetszhetett: a Visky-féle esszéisztika az *alázattal viselt szabadság* gondolkodói-értelmezői magatartására ad példát. Mert az esszék beszélője szabadon, de nem tét nélkül, kísérletező könnyedséggel, de nem a *felelős* reflexió súlyaitól mentesen teszi meg gondolat (olykor, azt érezzük, kontempláció) tárgyává az olvasott könyvet, a fölvetett kérdést, az *átértett* jelenséget. Az önmagába záródó személyesség kockázatától a többes szám első személyű retorika nemes klasszicitása óvja meg, a szent-telen személytelenség kísértését az alanyi, a vallomásos, az érzelmileg telített beszéd alakzatai segítségével kerüli el: az így elnyert egyensúly eredménye, hogy a kötet a tárgyi tudással megalapozott szakszerűség és a hitből táplálkozó szenvedély együttműködésének alkalmait szolgálhatja.

Nemcsak az egyes írások nyelvi-gondolati megformáltsága írható le a *kimunkált transzparencia* jelzős szerkezetével: a könyv felépítésére is a világosság és áttekinthetőség a jellemző. Elsősorban a tartalomjegyzék beosztásából tűnik ki: a tizenkilenc esszé hét tömbbe rendeződik. Három-három szöveg alkotja az első hat ciklust; csak a könyvet záró (s annak címét is adó) Nádas-esszé áll önmagában. Az első három írás kultusz, kultúra és szakralitás összefüggéseit vizsgálja. A színház geneziséről elmélkedve, a drámajátszás antropológiai jelentősége mellett

érvelve; majd, a bibliai hermeneutika érzékenységevel közelítve Lukács evangéliumához, befogadás és beteljesülés, olvasás és megtörténés egymást feltételező folyamatát értelmezve. A következő szövegcsoport darabjai alig szétválaszthatók. Kertész Imre írásait (kitüntetetten a *Gályanapló*-t és a *Kaddis...*-t) olvassák meg, s közben megolvassák a befogadás aktusát magát is; Kertész-szöveghelyekre reflektálnak, amelyek maguk is reflektálnak – írás- és látásmódokra, szellemi és történelmi jelenségekre. Ezt követően újra könyvekre irányul az esszéik figyelme: Balogh B. Márton *Japán fürdő* című munkájára, Balla Zsófia versesköteteire és a nevezetes Bodor Ádám-interjúkötetre, *A börtön szagára*. Ami közös e három írásban, az a teljes kötetnek meghatározó tulajdonsága: a kritika műfaji határait Visky András szövegei úgy haladják meg, hogy a kritikai olvasat szigorát föl nem adva az értelmező gondolkodás (és az értő gondolkodó) szabadságát a szépirodalmi szövegalkatás erélyével nyilvánítják meg. Ugyanez érvényes a Forgách András *Gonosz siker*, Háy János *A Gézagyerek* és Villányi László *időközben* című kötetét meggondoló írásokra csakúgy, mint a Bergman és Tarkovszkij művészetét a buberi angelológia szellemi közegébe emelő, majd a Zanussi és Kieslowski filmjei fölött tűnődő s végül a *Rómeó és Júlia* Bocsárdi László-féle színpadra állítását tárgyaló írásra is. Az utolsó előtti egységet *A szép és a szent* című eszmefuttatás nyitja, amely a Szentírás (s általában a szent iratok) esztétikai értelemben vett szépségét mint pusztá esztétikumnál magasabb minőséget tételezi. Nem is tehetne másképp: a szépséget vitatná el tőle, ha az Írást csak mint írást venné komolyan; és fordítva: szépségük iránt válnék közönyössé, ha nem számolna a bibliai textusok nyelvi létmódjával. A Lengyel László és Várszegi Asztrik által jegyzett *Beszélgetőkönyvecske*-ről értekező, a *Búcsút venni Goerdeler asszonytól* címet viselő s a *Saját halál* nádas tapasztalatát evangéliumi kontextusba helyező munka más-más tematikus indítatásból, de – tárgyválasztásában, módszertanában, beszédformájában – hasonlóképpen személyes érintettség és egyetemes érdekelttség egymástól el nem választható volta mellett érvel.

A *Teljes, és betöltésre vár* zárlatában ezt olvashatjuk: „Az olvasás során a szent írás »megmozdul«, megjelenik benne a Lukács-prolóbusban található, személyre szabott »megírtam azokat neked«, és a szöveg túlmegy önmagán, a »kétségtelen valóságra« utal, amely mérhetetlenül több, összehasonlíthatatlanul nagyobb a szöveg valóságánál. [...] A megmozduló szöveg a »mindennek pontosan utánajártam« mozgását idézi fel. Lukács írása a lépésről lépésre történő követés dokumentuma. Lép-

teket hallunk ki belőle, követhető nyomokat fedezünk fel benne, és ezek mind a fedőnevünk mögül való kimozdulásra szólítanak fel.” (33–34.) Visky esszéje természetesen nem szent írat. Mégis „túlmege önmagán”, s mégis „[l]épteket hallunk ki belőle”. Ennek magyarázata részint az lehet, hogy jóllehet maga nem szakrális textus, ám miután szent iratok olvasását tűzi ki célul, *nem kerülheti el* a profánból való kiemelkedés *jutalmát*. Másrészt viszont ez aligha következhetne be a nyelvi, a retorikai, az esztétikai megalkotottság jellegadó tényezői nélkül. Szentség és szépség egymást olvassa, egymásra utal, egymást feltételezi: amiről a kötet több helyütt beszél, azt – több helyütt – megtestesíteni is képes.

A *különbözőség vidékén* járnánk? Igen. Amennyiben számolunk azzal: mindig a *különbözőség vidékén* fogunk járni, ha van merszünk elindulni. Az azonosat, az ismerőst, a sajátot aligha van mód megtapasztalni másként, mint a másban. Visky András párbeszédre hívó esszéi ezt pontosan tudják. Az olvasónak sem lehet más választása, ha az olvasás szabadságát választja. Ha ki akar mozdulni fedőneve mögül.

(*Vigilia* Kiadó, 2007)
Halmai Tamás

Kapcsolat

(Tábor Ádám *Szellem és költészet* című tanulmánykötetéről)

Nem könnyű a kötéláncos dolga. Folyamatos figyelem, koncentráció szükséges az egyensúlyban maradáshoz. Két kötélben pedig éppen hallatlan mutatvány.

Tábor Ádám esetében ezt nem a költői intuíció és a gondolkodói ráció közötti kettősségnek kell értenünk. Ez még csak összeférhet egymással. Hanem az igazi kettősség a huszadik század két ellentétes költői és gondolkodói forradalmában van. Az egyik a radikális forradalom, Apollinaire-től és a francia szürrealistáktól Ginsbergig és az amerikai „üvöltő nemzedékig”. A másik meg a konzervatív forradalom, amit a költészetben leginkább Stefan George, Ezra Pound és T. S. Eliot fémjelznek. Hogy képessem az ellentétet: a mezítlásos hippi és a szmokingos banktisztviselő.

Minálunk persze minden másképp van. Részben a kommunizmus szellemi diktatúrája miatt. Ahol is, fölöttébb ellentmondásos módon, minden gyanús, ami „forradalmi”, és mint tapasztalhattuk, e bűbajos rendszerben a gyanú azonos a váddal, sőt az ítélettel is (a szónak nem logikai, hanem büntetőjogi értelmében). Így azután a mi szellemi forradalmaink

irányzatuktól függetlenül azonnal „földalattivá” is válnak. A nyugati kultúrkörben általánosan elterjedt „underground” szónak minálunk ezért igencsak kézzelfogható, sőt néha vérfagyasztó jelentése is szokott lenni.

A magyar underground művészetre ebből a helyzetből két dolog következett. Az egyik a közös üldözöttség „akolmelege”. A másik meg a sokféleségből eredő megformálhatatlanság. A cenzúra és a mögötte álló belső elhárítás ugyanis egyként üldöz mindenkit. Hamvas Béláról például azt tartják, hogy a Kádár–Aczél-rendszerben ő volt a legnagyobb szamizdat-szerző, hiszen százszámra másolták és terjesztették a betiltott kéziratait. Ezoterikus gondolkodó létere így kerülően – legalábbis rendőrhatalom szinten – egy kalap alá a radikális politikai ellenzékkel. Közös persze mindezekben az irányzatokban még az is, hogy „váratlan kultúráként” bukkantak fel, ahogyan Tábor Ádám mondta, a különféle művészeti irányzatok elvörösödött papáinak úgy hiányoztak, mint púp a hátukra. De azért ez szellemileg meghatározó közös alapnak még mindig éppoly kevés, mint az, hogy valamennyien elutasítják a „kincstári kultúrát”, noha hivatalos elismerés csak belőle fakadhat.

Ezt az undergroundot áttekinteni éppen ezért valószínűleg csak krónikásan lehet, olyasképpen, ahogyan Tábor Ádám próbálta néhány éve egy összefoglaló tanulmánykötetében (*A váratlan kultúra*, Balassi Kiadó, 1997).

Kommunizmus ide vagy oda, mégse ez az igazi különbségünk a Nyugattól, hanem a „masságunk”, hogy jobb híján ezzel a rémséges divatszóval éljek. Radikálisnak itt nincsen mit rombolnia, amit tehetne, az nem éri meg a fáradságot, a konzervatívna meg nincs mire támaszkodnia. Éppen ezért áll a magyar kultúra egymás melletti elszigetelt személyes teljesítményekből. Ottlik Géza hasonlatával olyan, mint egy dunai propeller, aminek a fedélzete tele van tengernagyokkal.

Gyerekkori ismerősei Tábor Ádámot a *Micimackó* Nyuszijához szokták hasonlítani, számos rokonával és üzletfelével. Ez a „nyüzsgés” tette őt otthonossá a szellemileg oly összekuszált művészi „alvilágban” – amely szót nem pejorativé mondom, csupán az „undergroundot” fordítom le ismét magyarra, hangsúlyozván a különbséget is a hivatalos elismertség „felvilágával”. Alkalmassá tette őt erre a szellemi indíttatása, elsősorban Szabó Lajos, az originális gondolkodó, akinek sikerült egy személyben szintetizálni a kétféle szellemi forradalmat. Mégpedig a Bibliából kiindulva. (A századelő neves orosz egzisztencialista vallásfilozófusa, Lev Sesztov is hasonló utat járt be. Tábor Ádám egyik esszéje éppen övele foglalkozik.)

A 20. század európai szellemi forra-